

УДК 338.48.003

Л. О. Мармуль,

д. е. н., професор, професор кафедри економіки, ДВНЗ "Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди", м. Переяслав-Хмельницький
ORCID ID: 0000-0002-5589-9338

DOI: 10.32702/2306-6792.2019.11.10

ВИЗНАЧЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ РЕКРЕАЦІЙНИХ ПІДПРИЄМСТВ ТА ВІДТВОРЕННЯ ЇХ РЕСУРСІВ НА ЗАСАДАХ СИСТЕМНО- СТРУКТУРНОГО АНАЛІЗУ І СИНТЕЗУ

L. Marmul,

Doctor of Economic Sciences, Professor, Professor of the Department of Economics,
Pereiaslav-Khmelnytsky Hrygorii Skovoroda State Pedagogical University, Pereiaslav-Khmelnytsky

DETERMINATION OF THE EFFICIENCY OF THE FUNCTIONING OF RECREATIONAL ENTERPRISES AND THE REPRODUCTION OF THEIR RESOURCES ON THE BASIS OF SYSTEM-STRUCTURAL ANALYSIS AND SYNTHESIS

У статті визначено особливості діяльності рекреаційних підприємств та її важливість для національної економіки. Виявлено складники та специфіку їх ресурсного потенціалу. Визначено, що підприємствам рекреаційної діяльності притаманні властивості соціальної направленості, тобто основне їх завдання — забезпечення соціальної комфортності перебування, оздоровлення й відпочинку населення шляхом задоволення туристично-рекреаційних потреб; проблемної орієнтованості, тобто вони повинні раціонально й ефективно використовувати наявний потенціал та органічно вписуватись у коло вирішення пріоритетних напрямків розвитку регіону і держави в цілому. Обґрунтовано системно-структурний аналіз і синтез як найбільш результативний підхід до оцінки ефективності рекреаційної діяльності й відтворення її ресурсного потенціалу. На його основі виявлено складники потенціалу. Розроблено етапи оцінювання ефективності діяльності рекреаційних підприємств та використання їх ресурсів.

The article outlines the peculiarities of the activity of recreational enterprises and its importance for the national economy. The components and specifics of their resource potential are revealed. Today, recreational enterprises are one of the most profitable branches of the world economy, which are dynamically developing, and one of the most important factors of social and cultural development, international exchange and even popular diplomacy. It is determined that recreational activity enterprises have inherent features of social orientation, that is, their main task is to ensure the social comfort of stay, improvement and rest of the population by satisfying tourist and recreational needs; problem orientation, that is, they should efficiently and effectively use existing potential and integrate into the range of priority directions of development of the region and the state as a whole. The indicators of evaluation of the resource component of the tourist-

recreational potential are determined. The system-structural analysis and synthesis as the most effective approach to the estimation of the efficiency of recreational activities and the reproduction of its resource potential are substantiated. It is the system analysis, based on the consideration of the influence of internal and external factors, to study the recreational enterprise in its completeness of its structure, to identify the contradictions and problems of functioning as a system. On its basis, potential components were identified. It is substantiated that during the evaluation stage preliminary estimation of the recreational suitability of the resource or their aggregate and the final assessment of the possibilities of using the resource for the formation of a particular recreational product can be identified. Among the objects of assessment from the standpoint of recreational perspectives can be attributed as an existing hotel, sanatorium, boarding house, tourist base, camping, historical monument, museum, national natural park, as well as a separate land plot, building, shore reservoirs and / and resources a certain administrative territorial unit, destinations that can be converted into activities of a recreational enterprise. Stages of the evaluation of the activity of recreational enterprises and the use of their resources are developed.

Ключові слова: рекреаційні підприємства, діяльність, ефективність, ресурсний потенціал, системно-структурний аналіз і синтез, удосконалення, управління.

Key words: recreational enterprises, activity, efficiency, resource potential, system-structural analysis and synthesis, improvement, management.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Вирішення проблем та обґрунтування перспектив функціонування підприємств рекреаційної діяльності на сучасному етапі розвитку суспільства набуває все більшого значення для науковців, управлінців і практиків господарювання. Адже цей вид діяльності для багатьох країн та регіонів є стратегічним, знаходиться в сфері пріоритетного розвитку багатьох територій, в тому числі й для України. При цьому вживаються терміни туристично-рекреаційна, туристична, рекреаційна діяльність. У найбільш широкому розумінні їх можна вважати тотожними, тому що рекреація означає сукупність всіх видів відпочинку, а туризм є найпоширенішим її видом.

Підприємства туристично-рекреаційної сфери вважаються одними з найприбутковіших у світі. Тому важливим є виявлення компонентів туристично-рекреаційного потенціалу території їх розміщення та взаємозв'язків між ними, а також ступеню їх впливу на ефективність рекреаційної діяльності. На основі представленої інформації можлива подальша розробка комплексних програм розвитку рекреаційних підприємств на відповідній території, раціональне використання та відтворення туристично-рекреаційних ресурсів.

Проте в багатьох випадках використовується лише формальне визначення туристично-рекреаційного потенціалу, без глибокого аналізу сутності й специфіки взаємозв'язків, що

виникають між різнорідними елементами, які входять до складу потенціалу, — культурно-історичними, соціально-економічними, природничо-екологічними. Тобто при проведенні аналізу туристично-рекреаційного потенціалу, яке правило, враховуються далеко не всі важливі структурні складові й особливості їх прояву та відтворення. Це призводить до неповної та неточної кількісної і якісної оцінки, діагностики, аналізу та моделювання й вимагає поглиблених розробок.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Проблематиці визначення ефективності підприємств рекреаційної діяльності, формування й використання сукупного туристично-рекреаційного потенціалу територій їх розміщення приділена значна увага вітчизняними та закордонними дослідниками. Зокрема це О. Бейдик, В. Євдокименко, М. Ігнатенко, О. Марченко, І. Романюк, О. Сарапіна, Д. Стеченко, В. Яровий та інші. Однак всі вони розглядали рекреаційну діяльність та її ресурсний потенціал або з точки зору територіальної організації, або з позиції конкурентних переваг окремих видів відпочинку (наприклад, екологічного туризму, сільського зеленого туризму, санаторно-курортного відпочинку), що викликає багато дискусійних питань та протиріч. Тому вказана проблематика потребує подальшого дослідження.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Метою статті є визначення ефективності функціонування рекреаційних підприємств та формування й використання їх ресурсного потенціалу на засадах системно-структурного аналізу і синтезу.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

В умовах дигіталізації всіх сфер сучасної життєдіяльності значних трансформацій зазнають підприємства рекреаційного сектору національної економіки. При цьому забезпечується раціоналізація господарської структури окремих регіонів країни, які мають реальні ресурси й умови для масштабного й інтенсивного розвитку рекреації та туризму.

І навіть більш принципово й важливо — за своєю прибутковістю підприємства рекреаційної діяльності є не тільки повністю конкурентоспроможними, але й своєрідними каталізаторами економічного розвитку [1, с. 167]. Сьогодні рекреаційні підприємства є одними з високоприбуткових галузей світової економіки, що динамічно розвиваються, та одними із найважливіших чинників соціально-культурного розвитку, міжнародного обміну й навіть народної дипломатії.

Вивчення рекреації й туризму здійснюється за допомогою різних підходів і методів, при виборі яких серед науковців не має одностайності. Як правило, вивчення підприємств рекреаційної й туристично-рекреаційної діяльності ґрунтується на застосуванні таких підходів: системний, регіонально-цілісний, соціально-економічний та історико-монографічний. Для вирішення питань, пов'язаних із ефективним використанням туристично-рекреаційного потенціалу та розвитком підприємств рекреаційної діяльності доцільно використовувати підхід системно-структурного аналізу і синтезу та проблемно-цільовий.

На думку М. Ігнатенка, саме системно-структурний аналіз і синтез інтегрує інші підходи в єдиний комплексний підхід, за допомогою якого можливо вивчати, узагальнювати й прогнозувати особливості наявних природних та антропо-техногенних ресурсів певної території для забезпечення ефективної діяльності рекреаційних підприємств у конкурентному середовищі [2, с. 254]. Він дозволяє також оцінити рівень розвитку інфраструктури, а також їх взаємодію з іншими системами, такими, як політична, правова, економічна й соціальна.

Цей підхід, виходячи з контексту дослідження, є найбільш прийнятним. Виходячи з си-

стемно-структурного аналізу й синтезу, можливо: проаналізувати територію розміщення, де утворився значний туристично-рекреаційний потенціал; виявити проблеми та розробити принципи регулювання туристично-рекреаційних процесів у регіоні; обґрунтувати необхідність запровадження нових організаційних форм, інструментів і методів регулювання та управління розвитку підприємств туристично-рекреаційної діяльності.

Системно-структурний аналіз і синтез у дослідженні реалізується через застосування сукупності економіко-статистичних методів, прийомів, засобів і показників та програмних технологій. Саме системний аналіз на основі врахування впливу внутрішніх та зовнішніх факторів дозволяє вивчати рекреаційне підприємство у його повноті його структури, визначити протиріччя та проблеми функціонування як системи. Під системою у загальному вигляді розуміють множину елементів з відносинами і зв'язками між ними, що утворюють певну цілісність [3, с. 34]. Однак системно-структурний аналіз рекреації та її потенціалу отримав розвиток порівняно недавно, починаючи з 70-х років минулого століття.

Визначено, що підприємствам рекреаційної діяльності притаманні властивості соціальної направленості, тобто основне їх завдання — забезпечення соціальної комфортності перебування, оздоровлення й відпочинку населення шляхом задоволення туристично-рекреаційних потреб; проблемної орієнтованості, тобто вони повинні раціонально й ефективно використовувати наявний потенціал та органічно вписуватись у коло вирішення пріоритетних напрямів розвитку регіону і держави в цілому.

Принциповим моментом у дослідженні складу сукупного туристично-рекреаційного потенціалу є аналіз його також як системи із певною структурою або упорядкованою будовою. І. Романюк вважає, що туристично-рекреаційна система формується на стику трьох окремих підсистем — природи, населення, виробництва й надання послуг — й містить у собі компоненти вказаних підсистем: природні туристично-рекреаційні ресурси; туристи й рекреанти (формальна тимчасова суспільна група) й трудові ресурси, необхідні для обслуговування туристично-рекреаційної системи); туристично-рекреаційні матеріально-технічні, енергетичні й інформаційні засоби [4, с. 26].

Під час моделювання розвитку підприємств рекреаційної діяльності досліджувана система може розглядатись у вигляді двох блоків: "туристи" та "забезпечення". Блок "забезпечення"

складається, в свою чергу, з сукупності підсистем [5, с. 338]. Так, підсистема атрактивного забезпечення виступає в якості підґрунтя розвитку системи й являє собою сукупність властивостей природних і культурних комплексів, засобів розміщення, підприємств обслуговування та організації дозвілля; підсистема технічного обслуговування — це споруди й технології рекреаційних підприємств, інфраструктура території їх розміщення.

Підсистема управління оптимізує взаємозв'язок підсистем та керує розвитком підприємства як системи взагалі, використовуючи матеріальні, фінансово-інвестиційні, мотиваційні й організаційно-економічні механізми. В цілому, наявність цієї підсистеми свідчить про їх здатність до саморегулювання і саморозвитку. Вона складається з внутрішніх та зовнішніх механізмів, органів та інститутів. Саме ця підсистема забезпечує інтеграцію всіх компонент туристично-рекреаційного потенціалу, їх узгоджене використання й розширене відтворення. Підсистема трудових ресурсів та персоналу забезпечує на професійному рівні ефективність та якість оздоровлення й відпочинку.

О. Марченко пропонує для дослідження сукупного туристично-рекреаційного потенціалу виділяти дві основні компоненти: 1) природно-екологічні й культурні ландшафти; 2) засоби та умови здійснення туристично-рекреаційної діяльності [6, с. 179]. Однак, на наш погляд, така методика не розкриває в повному обсязі сутність туристично-рекреаційного потенціалу, не враховуючи стан та рівень розвитку інфраструктури сфери туризму та рекреації, особливості економічного розвитку території, кадрове забезпечення туристично-рекреаційної діяльності, її соціальну складову й орієнтованість. Натомість, позитивним є превалювання природно-екологічної компоненти.

Ми вважаємо найбільш обґрунтованим тлумачення М. Ігнатенка, Л. Мармуль, О. Сарапіної, за яким туристично-рекреаційний потенціал території розглядається як сукупність чотирьох основних компонентів — природно-ресурсної, історико-культурної, економічної та соціальної, які взаємопов'язані й взаємодіють між собою [7, с. 35]. Для проведення оцінювання туристично-рекреаційного потенціалу території розміщення рекреаційних підприємств необхідно визначити перелік показників, що характеризують його компоненти, за якими може здійснюватись оцінювання.

До показників оцінювання ресурсної компоненти туристично-рекреаційного потенціалу відносяться: потенціал природних ресурсів рек-

реації за окремими категоріями, ступінь їх освоєння; рекреаційна місткість території; норми припустимого рекреаційного навантаження на території; стійкість природних комплексів до рекреаційного навантаження; насиченість території історико-культурними пам'ятками; рівень значущості історико-культурних пам'яток; кількість необхідного та достатнього часу для огляду цінностей; історична, культурна, інша цінність пам'яток; сучасний стан та рівень збереженості історико-культурних ресурсів; можливість доступу до користування ресурсами та безпечність [8, с. 119].

Для оцінювання всіх елементів економічної компоненти туристично-рекреаційного потенціалу виділимо такі показники: забезпеченість території засобами розміщення для різних категорій туристів та рекреантів; кількість місць, коефіцієнт завантаження, прибуток із розрахунку на 1 місце у засобах розміщення і оздоровлення та відпочинку; кількість працівників підприємств означеної галузі; середня площа засобів розміщення з розрахунку на 1 місце; кількість підприємств та кількість посадкових місць підприємств ресторанного господарства з розрахунку на тисячу жителів регіону.

Також це товарообіг підприємств ресторанного господарства; кількість засобів масової інформації в регіоні; рівень розвитку засобів масової інформації, інформаційних систем та технологій; державні дотації або їх відсутність у сфері туризму та рекреації; кошти суб'єктів господарювання, спрямовані на розробку й впровадження нових технологій використання туристичних ресурсів; фінансування заходів, спрямованих на підвищення рівня обслуговування туристів та якості послуг, що надаються; обсяг внутрішніх та іноземних інвестицій у підприємства рекреаційної діяльності [9, с. 64].

Нарешті, йдеться про кошти інвесторів, спрямовані на будівництво, реконструкцію й модернізацію рекреаційних підприємств; кошти інвесторів, спрямовані на створення або розвиток підприємств рекреаційної інфраструктури; кількість новоутворених підприємств завдяки інвестиційній діяльності; нормативно-правові акти, що регулюють функціонування туристично-рекреаційної сфери; показники ефективності управлінської праці та маркетингу послуг.

Щодо проведення оцінювання соціальної компоненти, пропонується використовувати такі основні показники: кількість працівників рекреаційних підприємств; кількість навчальних закладів усіх видів, які здійснюють підготовку спеціалістів туристично-рекреаційного

профілю; ліцензійний обсяг навчальних закладів усіх видів з підготовки спеціалістів туристичного профілю, кількість відпочивальників, їх структура, витрати, вартість відпочинку [10, с. 241]. На думку І. Романюк та Ю. Гринчук, вибір методу оцінювання туристичного потенціалу значною мірою залежить від етапу та об'єкта оцінювання [11, с. 103].

За етапом оцінювання можна виділити попереднє оцінювання можливостей рекреаційної придатності ресурсу або їх сукупність та підсумкове оцінювання можливостей використання ресурсу для формування конкретного рекреаційного продукту. До числа об'єктів оцінювання з позиції рекреаційних перспектив можна віднести як діючий готель, санаторій, пансіонат, туристичну базу, кемпінг, історичну пам'ятку, музей, національний природний парк, так і окрему земельну ділянку, будівлю, берег водойми та/і ресурси певної адміністративної територіальної одиниці, дестинації, які можна перепрофілювати під діяльність рекреаційного підприємства.

На наше переконання, оцінювання рекреаційного потенціалу підприємств доцільно здійснювати в три етапи: попередній етап ідентифікації й моніторингу; етап упорядкування даних і власне оцінки; етап аналізу результатів, отримання висновків та їх подальшої інтерпретації. Отримавши відповідь на питання, хто і з якою метою здійснюватиме оцінювання туристично-рекреаційного потенціалу території, потрібно провести інвентаризацію (попередній етап) наявних туристично-рекреаційних ресурсів, як природних, так і антропогенних, окремих історичних та культурних об'єктів; оцінити наявний стан та перспективи формування туристичної інфраструктури, подієвих заходів, які можуть зацікавити потенційних рекреантів та здійснювати їх моніторинг за попередньо визначеними показниками й індикаторами.

Другий етап оцінювання ресурсного забезпечення передбачає кінцеву вартісну оцінку ресурсів, встановлення їх достатності та комплектності для формування визначеного переліку нових перспективних або розширення вже освоєних рекреаційних продуктів. Етап упорядкування — це, насамперед, оцінювання важливості і значення кожного складника туристично-рекреаційного потенціалу із застосуванням обраних способів і методів дослідження.

На третьому етапі проводиться виявлення найбільш привабливих чинників, властивостей і фрагментів досліджуваної території, особли-

во перспективних для розвитку конкретних форм рекреаційної активності й створення туристично-рекреаційних дестинацій. При цьому визначаються обсяги існуючих і перспективних туристично-рекреаційних та грошових потоків від формування та реалізації прогнозних обсягів тих або інших туристично-рекреаційних послуг, як для окремих господарських суб'єктів, так і в межах певних територій. У відповідності з цим розробляються маркетингові стратегії розвитку підприємств рекреаційної діяльності.

ВИСНОВКИ

Системно-структурний аналіз і синтез діяльності рекреаційних підприємств, оцінювання їх ресурсного потенціалу є одним з важливих складників механізмів управління розвитком туризму і рекреації в країні, контролю за його економічними, соціальними, екологічними наслідками. Усі компоненти туристично-рекреаційного потенціалу, а саме: природна, економічна та соціальна, є відносно автономними, однак утворюють між собою стійкі взаємозв'язки та є взаємозалежними в межах туристично-рекреаційних систем і дестинацій.

При визначенні підходів та методів оцінювання діючих або потенційних рекреаційних об'єктів або ресурсів потрібно, насамперед, визначити, мету оцінювання і для вирішення яких завдань воно здійснюється. Очевидно, що належна оцінка та отримані результати є основою для розробки стратегічних програм розвитку рекреаційних підприємств, раціонального використання наявних ресурсів, їх охорони і розвитку, залучення інвесторів у розвиток рекреаційної діяльності.

Література:

1. Оцінка туристично-рекреаційного потенціалу регіону: монографія / за заг. ред. В.Г. Герасименко. Одеса: ОНЕУ, 2016. 262 с.
2. Ігнатенко М.М. Проблеми та перспективи розвитку сільського туризму в Україні. Науковий вісник Львівського національного університету ветеринарної медицини та біотехнологій ім. С.З. Гжицького. Серія "Економічні науки". Т. 12, № 1 (43). Львів, 2010. С. 252—255.
3. Святохо Н.В. Концептуальные основы исследования туристского потенциала региона. Экономика и управление. 2007. № 2. С. 30—36.
4. Романюк І.А. Стратегічне управління розвитком галузі туризму на засадах формування корпоративної культури туристичних

підприємств. Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу. 2016. № 2 (34). С. 24—27.

5. Теребух А.А., Мороз О.І. Оцінювання туристичного потенціалу DESTINATION. Актуальні проблеми економіки. 2016. № 7(181). С. 335—343.

6. Марченко О.А. Трансформації та удосконалення регіональної структури туристичної галузі: монографія. Херсон: Айлант, 2014. 362 с.

7. Ігнатенко М.М., Мармоль Л.О., Сарапіна О.А. Соціально-економічний потенціал сільських територій як основа розвитку підприємств сільського зеленого туризму на засадах інноваційності. Економіка і менеджмент культури. № 2. 2016. С. 32—38.

8. Михайліченко Г.І. Туристичний потенціал: методи оцінювання та інноваційний розвиток. Проблеми економіки. 2013. № 1. С. 115—123.

9. Карпенко Ю.В. Особливості розвитку відносин власності у сфері туризму в умовах глобалізації. Вісник економічної науки України. 2017. № 2. С. 59—67.

10. Яровий В.Ф. Розвиток підприємств туризму та сільського зеленого туризму в умовах євроінтеграції та глобалізації: монографія. Херсон: Айлант, 2017. 362 с.

11. Romaniuk I., Grynychuk Ju. Development of rural green tourism in the regions of Ukraine on the basis of European integration. Baltic Journal of Economic Studies. Vol. 4, No. 4. Riga: Publishing House "Baltija Publishing", 2018. С. 100—105.

References:

1. Herasymenko, V.H. (2016), Otsinka turystychno-rekreatsiynoho potentsialu rehionu [Assessment of the tourist-recreational potential of the region], ONEU, Odesa, Ukraine.

2. Ihnatenko, M.M. (2010), "Problems and prospects of rural tourism development in Ukraine", Naukovyy visnyk L'vivs'koho natsional'noho universytetu veterynarnoyi medytsyny ta biotekhnolohiy im. S.Z. Hzhys'koho. Seriya "Ekonomichni nauky", vol. 1 (43), pp. 252—255.

3. Svyatokho, N.V. (2007), "Conceptual bases of research of tourist potential of the region", Ekonomyka u upravlenye, vol. 2, pp. 30—36.

4. Romanyuk, I.A. (2016), "Strategic management of the development of the tourism industry on the basis of the formation of the corporate culture of tourism enterprises", Visnyk Berdians'koho universytetu menedzhmentu i biznesu, vol. 2 (34), pp. 24—27.

5. Terebukh, A.A. and Moroz, O.I. (2016), "Estimation of the tourist potential of the destinations", Aktual'ni problemy ekonomiky, vol. 7(181), pp. 335—343.

6. Marchenko, O.A. (2014), Transformatsiyi ta udoskonalennya rehional'noyi struktury turystychnoyi haluzi [Transformation and improvement of the regional structure of the tourism industry], Aylant, Kherson, Ukraine.

7. Ihnatenko, M.M. Marmul', L.O. and Sarapina, O.A. (2016), "Socio-economic potential of rural territories as the basis for the development of rural green tourism enterprises on the basis of innovation", Ekonomika i menedzhment kul'tury, vol. 2, pp. 32—38.

8. Mykhaichenko, H.I. (2013), "Tourist potential: evaluation methods and innovative development", Problemy ekonomiky, vol. 1, pp. 115—123.

9. Karpenko, Yu.V. (2017), "Features of development of property relations in the field of tourism in the conditions of globalization", Visnyk ekonomichnoyi nauky Ukrainy, vol. 2, pp. 59—67.

10. Yarovyy, V.F. (2017), Rozvytok pidpryemstv turizmu ta sil's'koho zelenoho turizmu v umovakh yevrointehratsiyi ta hlobalizatsiyi [Development of tourism enterprises and rural green tourism in conditions of European integration and globalization], Aylant, Kherson, Ukraine.

11. Romaniuk, I. and Grynychuk, Ju. (2018), "Development of rural green tourism in the regions of Ukraine on the basis of European integration", Baltic Journal of Economic Studies, Vol. 4, no. 4, pp. 100—105.

Стаття надійшла до редакції 24.05.2019 р.

www.economy.nayka.com.ua

Електронне фахове видання

Ефективна
ЕКОНОМІКА

Виходить 12 разів на рік

Видання включено до переліку наукових фахових видань України з ЕКОНОМІКИ

e-mail: economy_2008@ukr.net

тел.: (044) 223-26-28

(044) 458-10-73